

नार्यायामार्यादायो भवेदुगैः। जातोऽप्यनार्यादार्यायामनार्य इति निश्चयः। तावुभावय-  
संस्कार्यो ... वैगुण्याज्जन्मः पूर्व उत्तरः प्रतिलोमतः) उत्तरस्तु प्रतिलोम्यात्  
क्षेत्रापेक्षया बीजस्यापकर्षात् ManvaVi.1314.1 (on 10.68); समुत्कर्ष इत्युपलक्षणम-  
पकर्षस्यापि। यथायं महापातकीत्यपकर्षेऽनृतम् ManvaVi.1370.21 (on 11.55);  
आसुरादिविवाहैः ... प्रख्यातकुलान्यपकर्षं गच्छन्ति ManvaMu. 99.11 (on 3.63);  
जात्यापकर्षं नोत्तमनायिका नायकस्य वदति CitraMī.2.15; RasGaṇ.17.14;  
क्षत्रियाज्जातस्य शूद्रस्य पञ्चमे जन्मन्युत्कर्षापकर्षो ViraMi.172.18 (on 1.96);  
277.23 (on 1.203); ते ... परिहरन्तश्च लोकायतिकतन्त्रतीर्थकरताप्रयुक्तमपकर्षमपि  
बाह्यतन्त्रप्रवर्तकपरमेश्वरनिदर्शनोपदर्शनेन समागम्य ... सनत्कुमारसमीपमानिचिरे  
NīlaVi.38.14; **2Bi** deficiency तरबीयसुनोरेकद्रव्यस्योत्कर्षापकर्षोरुपसंख्यानं  
कर्तव्यम्। परुद् भवान् पदुरासीत्यदुतरश्चैषम इति MahāBh.ii.417.2 (on v.3.57);  
**2Bii** lack of excellence अपकर्षः अप्राशस्त्यम् NyāyVārPari.542.10;  
**2C** inferiority पथि गच्छतस्तुणादीनामपकर्षात् वाग्रुपाधीनमेव चित्तश्रितित्वम्  
BrahmSi.19.10; मत्वा देवमात्मानम् धीरः हर्षशोकौ आत्मन उत्कर्षापकर्षयोरभावात्  
जहाति KāthUBh. 129.16 (on 2.12); उत्कर्षापकर्षयोरः ŚākataVyā.iii.1.82;  
SiddhaHe. vi.3.77; अत्र उपमानस्य मलिनताकृतोऽपकर्षः प्रकृत एव प्रतीयते  
SaraKāṇṭhā.437.4; 439.5; तपः ...। तथा स राजर्षिरसाद्यद्यथा महर्षयोऽस्मादप-  
कर्षमाययुः VikraDeC. 2.44; अत्रोपमानोपमेयगतौ युगपदुत्कर्षापकर्षहेतू उक्तौ।  
... इति ... उपमानापकर्षः Kāvyaṇu. (He.) 333.3; अयि पितामह! समान  
एवायमावयोरपकर्षः TripuDi. 2.8 (21); समासे तु ... नोत्कर्षः प्रतीयतेऽपकर्षो  
वा Ekāva.6.1 (70) (157.4); अपकर्षो ब्रह्मणो नास्ति ŚatDū.214.12; नासाधारण्यं  
शब्दे उत्थितोत्थाप्याकाङ्क्षयोरुत्कर्षापकर्षो न स्यातां प्रागभावे तदभावात्  
TattvCin.iv(1).199.1; आगमयुक्त्योरुत्कर्षापकर्षो तत्र तत्र समर्थताविति नेहोक्तम्  
NyāySu.(Ja.) 249B.3 (on ii.1.2); कस्यचित्प्रागुत्कर्षमपकर्षं वाभिधाय पश्चात्त-  
दन्यप्रतिपादनं व्याहृतत्वम् SāhiDa. 413.8; विषयानन्दभावे च तमोगुणरूपोपाधि-  
मालिन्यतारतम्यदोषादपकर्षस्तारतम्येनाध्यस्यते SiddhāLeSaṁ. 174.3; पौर्वापर्यप्रश्न-  
व्याजेन ... पूर्वावस्थात उत्कर्षापकर्षयोरविभावाद्यानुभवाभेदरूपकम् Kuval. 20(22);  
ननु यदा कश्चिन्मुक्तः सदेहः अन्यश्च विदेहः तदा तया स्पष्टास्पष्टविषयौ भोगविति  
मुक्तिफलेऽप्युत्कर्षापकर्षो प्रसज्येयाताम् ŚivārkaMaDī. ii.490.30 (on iv.4.14);  
स्वर्गं प्राप्तानामिव शिवपदं प्राप्तानामानन्दानुभूतौ उत्कर्षापकर्षो न स्तः ŚivārkaMaDī.  
ii.504.31 (on iv.4.22); ईशस्य सृष्ट्यादिक्रिया ... कस्यचिदुत्कर्षं कस्यचिदपकर्षं  
सृजति इति वैषम्यम् LaCandr.503.21; स्मृत्याद्यध्ययनस्य तथात्वेऽपि वेदाध्ययन-  
मूलकत्वेन तस्मादपकर्षः ViraMi.100.24 (on 1.40); व्यासवचनाद्देदस्मृत्यव-  
बोधितयोर्धर्मयोरुत्कर्षापकर्षाववगम्येते ViraMi. (Paribhāṣā.) 29.8; न तमसोपहितत्वेन  
कोऽप्यपकर्षः ViraMi. (Bhakti.) 171.27; न सादृश्याभावमात्रम् उपमानादुपमेयस्याप-  
कर्षेऽपि तत्संभवात् RasGaṇ. 468.1; पूर्वपूर्वपिष्योत्तरोत्तरस्योत्कर्षापकर्षाभ्यां द्वैविध्यम्  
RasGaṇ. 626.3; 627.6; 647.23; अन्वर्जुनं योद्धारः इत्यत्रापकर्षरूपं हीनत्वम्  
... द्वितीयान्तार्थस्तस्य चापकर्षेऽन्वयः VyutpaVā.153.10; सीतावक्त्रादस्य येनापकर्षः  
तं व्यामोहादङ्कपङ्कं प्रमाष्टुम्। मज्जत्याम्भस्येय दोषाकरः Rāgh.10.35; हं हो पुरुष,  
प्रभवतो ममापकर्षं सूचयता वचसा कुतो नापत्रपसे AmrUda.iv.11.1; राजपुत्रस्ये-  
वाप्तदासभ्रमस्यैकस्य ब्रह्मणो भ्रमात् जीवस्योत्कर्षापकर्षा(र्षो) सार्वज्ञ्यश्रुति-  
विरोधात् GoviBh.104.2 (on ii.1.22); (प्रधानविद्यासु) नोत्कर्षापकर्षो SetuBa.62.24;  
अपकर्षमुपन्यस्य निन्दाभासः प्रदर्शयते SāhiSā.2.115; **3A** act of drawing back  
or transference (of word or meaning) to an earlier context, anticipation  
प्रतिपदविधाना च षष्ठी न समस्यत इति वक्ष्यति तस्यायं पुरस्तादपकर्षः  
MahāBh.i.412.21 (on ii.2.8); i.413.7 (on ii.2.8); i.456.9 (on ii.3.29);  
ii.350.20 (on v.1.37); ii.378.6 (on v.1.37); सुतोऽपीदानीं तिथोरपकर्षो विज्ञायेत  
MahāBh.ii.186.5 (on iii.4.102); प्रकरणे संभवन्नपकर्षो न कल्प्येत विधानार्थक्यं  
हि तं प्रति MīmāSū.i.2.24; iii.2.26; ŚābaBh.138.3 (on i.2.24); रूपोपदेशा-  
भ्यामपकर्षो भवेत् केषांचित् ŚābaBh. 785.11 (on iii.2.26); 1302.5 (on v.1.23);  
गन्धरसरूपस्पर्शशब्दानां स्पर्शपर्यन्ताः पृथिव्याः। ... चत्वारः पृथिव्यामपकर्षं उत्तरेषु  
स्पर्शपर्यन्तानामिति विभक्तिविपरिणामः NyāyVār. 396.7 (on iii.1.61-62); मूढ  
मूढ ... वसेत्येतेभ्यः परः क्त्वाप्रत्ययः किद्भवति। न क्त्वासेडिति प्रतिषेधं  
वक्ष्यति तस्यायं पुरस्तादपकर्षः KāśiVr. on i.2.7; एवमादीनामपकर्षं इत्युक्तं  
स्तुतशास्त्राधिकरणे TantrVā. 781.8 (on iii.2.17); सर्वेषु चोत्कर्षापकर्षेषु सामान्य-  
विशेषरूपोऽनेकविधोऽस्ति TantrVā.1096.19 (on iii.2.22); तत्र वचनाद्य-  
स्यापकर्षस्तावन्मात्रमेवापकृष्येत TūpT. 57.17 (on v.1.23); सत्तच्छब्दयोरैवोत्कर्षाप-  
कर्षाभ्यामिदं लक्षणसूत्रं व्याख्येयम् TātpaT.(U.) 192.18 (on 6.4); (न मूढोऽप्यं  
च मूढीयात् ... न कर्म निष्फलं कुर्यात्) मर्दनं यत्किंचनकारितया प्राप्तं  
निषिध्यते ... निष्फलग्रहणस्य पुरस्तादपकर्षात् ManuBh. i.356.13 (on 4.70);  
न द्वादशाहीनयेति वाक्यस्य प्रकरणादपकर्षो ज्योतिष्टोमप्रकरणात्तस्य Bhām.  
275.8 (on i.3.40); VedāntKa. 191.6 (on i.3.40); उक्तं भाष्यकृतेति। न

सूत्रकारेण ... भाष्यकृतेति अत्रत्यस्यैवार्थस्यापकर्षः Bhām.659.22 (on iii.3.53);  
आधारात्त्राग्भाविषु सूक्तवाकाङ्क्षाविषु अपकर्षोत्कर्षो वर्णयितव्यौ TantrRa. 272.15;  
इतः पूर्वकाण्डे नयनमपकर्षः VedāntKa. 465.16 (on iii.3.53); अपकर्षः -  
अपनयः PadMañ. on KāśiVr. on P.iii.4.9 (156.14); अचस्तास्वदित्यत्र उपदेश  
इत्यपकर्षात्सिद्धो निषेधः Prasā.ii.82.11; स्तावकत्वेन गतिसंभवे नित्यस्याप्युत्पत्तिशिष्ट-  
देवतान्तरस्य बाधाख्योऽपकर्षः कल्प्येत MīmāKau. iii(1).48.3 (on i.2.24); दैक्षे  
पशौ प्रकृतितो हविरासादनोत्तरभाविनां प्रयाजानामपकर्षः 'तिष्ठन्तं पशुं प्रयजति'  
इति वचनेन श्रुतः BhāṭṭDī.ii.169.2 (on v.1.12); क्रमेणेति पदस्यापकर्षानपकर्षाभ्यां  
व्याख्याद्वयस्य संभवात् RasGaṇ.67.8; स्वस्थानात्पूर्वत्वमपकर्षः MayūMāli.416.2  
(on v.1.12); क्त्वाप्रत्ययस्य पूर्वकालपरत्वेनापकर्षे एव प्रणेतुमुचितत्वात् वचनादपकर्षो  
वा BhāṭṭCan. 14.10 (on xiii.2.10); एवम् ... अपकर्षेणान्वयः SetuBa. 48.26;  
308.26; न्यस्तव्या इत्युत्तरश्लोकस्थस्यापकर्षः SetuBa.290.3; उभयत्र अनुवृत्त्यप-  
कर्षाभ्यां अन्तोदात्तादित्यस्य संबन्धात् LaŚabdeSe.i.306.23; हलीत्यपकर्षे कृताकारा-  
दित्यनुपपन्नमत आह कृत्वात्वेति LaŚabdeSe.i.318.19; ii.408.1; शौनकादि-  
भ्यश्छन्दसि इत्यतश्छन्दोग्रहणस्य पूर्वमपकर्षादुत्तरत्रानुवृत्तेश्च LaŚabdeSe.ii.274.4;  
पदस्येत्यपकर्षेण सिद्धे सर्वस्येति व्यर्थम् LaŚabdeSe.ii.406.2; धनं हरेदित्यस्यापकर्षः  
BālamBha.ii.247.7 (on 2.139); ii.278.32 (on 2.156); **3B** act of drawing  
back or transference (of performance of a rite to an earlier time) तदादि  
वाभिसंबन्धात्तदन्तमपकर्षं स्यात् MīmāSū.v.1.24; ŚābaBh. 1302.12 (on v.1.24);  
ŚāstrDī. 416.2 (on v.1.12); JaiNyāMā.272.18 (on v.1.12); NyāyMāVi.  
272.21 (on v.1.12); ज्योतिष्टोमे श्रूयते अग्निमारुतादूर्ध्वमनुयाजैश्चरन्तीत्युत्कर्षः।  
अग्नीषोमीये पशौ, तिष्ठन्तं पशुं प्रयजन्तीत्यपकर्षः ŚābaBh. 1302.6 (on v.1.23);  
समुदायानुवादे वा केन तेषामपकर्षः (होमानाम्) TantrVā.501.4 (on ii.2.16);  
प्रयाजानुयाजानामपकर्षोत्कर्षो विहितौ TūpT.57.15 (on v.1.23); NyāyMāVi. 272.23  
(on v.1.12); 274.14 (on v.1.14); सौमिकेन पदार्थेन पाशुकस्य नहि क्रमः।  
अङ्गं तदपकर्षेण सौमिको नापकृष्यते ŚāstrDī. 417.10 (on v.1.14); अत्रापकर्षमाह  
पारस्करः SmṛtiCan.vi.104.3; सपिण्डीकरणादूर्ध्वं मासिकानामपकर्षमाह गौतमः  
SmṛtiCan.vi.143.16; CaturCin.iii(1).296.4; NirṇaSi. 424.15; पुरोडाशा-  
भिवासान्तस्यापकर्षोऽस्ति दशके। न वाद्योऽस्त्वपकृष्याया वेदेवैगुण्यहानये JaiNyāMā.  
275.20 (on v.1.16); NyāyMāVi. 276.1 (on v.1.16); वृद्धिं विनापकर्षो दोषमाह  
NirṇaSi.226.11; **3C** transference (of performance of a rite) to a  
later timeअभिषेचनीयान्त इति तत्राभिषेकमात्रस्यापकर्षः प्रकृतौ संबन्धस्यावगत-  
त्वाद्धिकृतावुत्कर्षापकर्षो युज्येते। इह संबन्धस्यानवगतत्वादपकर्षोऽयुक्तः ... पूर्वषाम-  
पकर्षः TūpT.68.17. (on v.2.21) **3D** pulling back, गुणापकर्षश्चापेषु ... युगेष्वश्रूयत  
क्लिर्यस्यां प्रज्ञासु तीक्ष्णता KathāSaSāg. xii.30.6; **4** subtraction, type of  
defect in inference जातयः ... चतुर्विंशतिः प्रतिषेधहेतवः - साधर्म्यवैधर्म्योत्कर्ष-  
पकर्षवर्णयवर्णयविकल्पसाध्यप्राप्त्यप्राप्तिसङ्गप्रतिषेधान्तानुत्पत्तिसंशयप्रेरणाहेतवार्थापत्य-  
विशेषोपपत्त्युपलब्ध्यनुपलब्धिनित्यानित्यकार्यसमाः NyāySū.v.1.1; v.1.4; दृष्टान्त-  
धर्मविकल्पेनैव सिद्धस्यापि साध्ये धर्मिणि धर्मस्यापकर्षेण प्रत्यवस्थानमपकर्षसमः  
NyāyMañ.ii.177.15; दूषणभासा जात्युत्तराणि। ... अक्षपाददर्शितदिशा साधर्म्यादि-  
प्रत्यवस्थानभेदेन साधर्म्यं ... उत्कर्षापकर्षं ... समरूपतया चतुर्विंशतिरुपदर्शयन्ते  
PramāMī.59.27 (on ii.1.29); 60.8 (on ii.1.29); SyādvāMañ.10 (116);  
अपकर्षस्तु घटः कृतकः सन्नश्रावणो दृष्ट एव शब्दोऽप्यस्तु PramāMī.60.11  
(on ii.1.29); SyādvāMañ.10(133); अपकर्षश्च स्थापनाहेतुप्रतिषेधसामर्थ्यम्  
TārkiRa.248.17; उत्कर्षापकर्षाभ्यां प्रत्यवस्थानमुत्कर्षापकर्षसमे जाती भवतः  
SyādvāMañ.10(128); पक्षादपकर्षो यथा ... असमीक्षितोदाहरणान्तराणि त्वेतावति  
विश्रान्तानि सपक्षादपि हि तयोरपकर्षं साध्यविकलत्वसाधनविकलत्वोभयविकलत्वानि  
NyāyPari.249.3; **5A** removal वस्त्रस्यापकर्षेण दष्टमुत्थापयेत्सुखम् ĪśānSīPa.  
1.39.127; न ह्यर्थेन नित्यसंबद्धस्य ततोऽपकर्षः संभवति। नाप्यार्द्धधातुकादपकर्षः  
न हि नित्ये प्रकृतिप्रत्ययसमुदाये प्रकृतेरपकर्षः संभवति। PadMañ. on KāśiVr.  
on P.i.1.49 (169.10); **5B** (Gr.) substitution, replacement गोस्थानेऽश्वो बध्यता-  
मिति अपकर्षः स्थानशब्दस्यास्येयः Nyās.i.94.3 (on i.1.49); [NānārthāSaṁ.  
i.169.1490]; **6A** separation, differentiation परिचोदनोक्तेनैव मार्गणापकर्षः  
कर्तव्यः TantrVā. 799.18 (on iii.2.26); उपमानं तु प्रत्यक्षपूर्वकमपि शब्दपूर्वक-  
मेवेत्यस्यानुमानादपकर्षः TātpaT. (Vā.) 106.8 (on i.1.2); केनचिदाकारेण कुतश्चिदपकर्षो  
वस्तुपरिच्छेदः NyāySiA. 229.27; **6Bi** (Inst.) as minimum पञ्चसंख्योपकर्षेण दशसंख्यः  
प्रकर्षतः NātyaDa. 35.13 (20); **6Bii** lowest or minimal division or unit (of  
size); cf. *adj.* A; **6C** part, division यस्यापकर्षं क्रियमाणे इत्यादि। अत्रापकर्षः  
- विभागः समप्रविभागेऽर्धशब्द अवरत्वं चाच्छूतमेव PadMañ. on KāśiVr. on  
P.v.4.57 (369.10); **7** exception अपकर्ष इत्यपवाद इत्यर्थः Nyās.147.7 (on  
i.2.7); Prādī. ii.430A.7 (on ii.2.8) (Udyota अपकृष्यतेऽनेनोत्सर्ग इत्यपकर्षोऽ-  
पवादः); PadMañ. on KāśiVr. on P.i.2.7 (273.12); ii.2.8 (108.13); (एकवचना-